

Рада Михайлова,

в.о. проректора з наукової роботи, доктор мистецтвознавства,
професор

Кафедра теорії та історії мистецтва як центр українського мистецтвознавства

Історичною точкою відліку в мистецькому житті України стала організація у 1959 р. в стінах Київського художнього інституту кафедри теорії та історії мистецтва. Кафедра, як необхідна структурна ланка вишу, мала уповноваження навчати молодь основам теорії художньої культури та розумінню засад історичних процесів образотворчого мистецтва. Ця подія відповідала тогочасному інтересу громадськості до мистецтвознавства як нової галузі освітніх знань. Кафедра теорії та історії мистецтва була також необхідною структурною складовою, що піднімала художній виш до рівня повноцінно організованого академічного навчального закладу з виразними ланками наукової теорії та професійної практики.

Метою кафедри було спрямування молоді до дослідницької діяльності, приклади якої надавали відомі першовідкривачі й подвижники науки, які ще на початку ХХ ст. стверджували практику вивчення художньої культури світу та України, опанування методами аналізу мистецького твору та оперативної критики явищ художнього життя. Завдяки знавцям мистецтва, які діяли в першій половині ХХ ст., серед спільноти інтелектуалів сталося усвідомлення, що мистецтвознавство є важливою частиною українського буття, а його ствердження та становлення як науки у стінах провідного професійного мистецького вишу України – видатною культурною подією.

Організаторським та науковим авторитетом для багатьох молодих ентузіастів була діяльність таких особистостей, як А. Антонович, М. Біляшівський, Ф. Вовк, І. Врона, С. Гіляров, Ф. Ернст, М. Макаренко, М. Павленко, Г. Павлуцький, А. Прахов, брати В. і Д. Щербаківські. У першій половині ХХ ст. вони стали фундаторами української гуманітарної науки, предметом вивчення якої було мистецтво. Їх розумінням було сформоване і її ідеологічне підґрунтя, що полягало у свідомому русі до вивчення української образотворчої культури як органічної та невід’ємної частини світової культури. Від початку розвитку українського мистецтвознавства цей світоглядний напрям був і залишається пріоритетним.

Серед перших дослідників мистецтва варто відзначити лідера руху українського національного відродження Володимира Боніфатієвича Ан-

тоновича (1834–1908), історика, археолога, етнографа, доктора наук, професора Київського університету (з 1878), члена Київського товариства старожитностей і мистецтв. Його зусиллями в українській гуманітарній науці був вироблений, словами відомого історика М. Брайєвського, передовий методологічний «європейський підхід».

«Європейського підходу» дотримувався у своїй діяльності і мистецтвознавець Микола Федотович Біляшівський (1867–1926), один із засновників Української Академії наук, автор першого Закону Української республіки про охорону пам'яток історії, культури і мистецтва (1918), організатор і директор Київського міського художньо-промислового і наукового музею (1902–1923), нині Національного художнього музею України.

Значну наукову спадщину залишив колишній студент живописного факультету Української академії мистецтв (1918–1920), учень майстерні М. Бойчука, а, згодом, перший ректор Київського художнього інституту (1924–1930), Іван Іванович Врона (1887–1970). Теоретик об'єднання Асоціація революційного мистецтва України (1925–1932), дійсний член Соціологічної комісії ВУАН (Всеукраїнська академія наук), співробітник дослідницької кафедри мистецтвознавства при факультеті академії мистецтв, Іван Врона у 1951 р. захистив на цій самій кафедрі дисертацію, отримавши ступінь кандидата мистецтвознавства. У 1925–1931 рр., будучи директором «Музею (Кабінету) мистецтв ВУАН» (нині Музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків), він здійснював тоді вже Художньому інституті викладацьку діяльність, а після репресій та перебування у концентраційному таборі на Далекому Сході у 1933–1936 рр., знову повернувся до викладання (1945–1948). Після реабілітації у 1943 та 1958 рр. він відбувся як художній критик, член Спілки художників УРСР, Заслужений працівник культури УРСР (1968). Публікації І. Врони донині залишаються джерелом достовірної інформації з вивчення художнього життя України 20–30х років.

Вагоме значення мала також наукова діяльність українських мистецтвознавців в другій половині ХХ ст., що проходила безпосередньо на кафедрі теорії та історії мистецтва. Реорганізована у 1966 р., кафедра наслідувала досвід 20 х рр., коли в межах Київського художнього інституту, згодом Інституту пластичних мистецтв, існувала науково-дослідна кафедра та аспірантура, 30х рр., коли існувала кафедра історії мистецтва на чолі з професором С.Гіляровим, 40х рр., коли була відкрита кафедра теорії та історії мистецтва під керівництвом знавця мистецтва Б. Бродського. З появою КДХІ, у 1959 р. на чолі кафедри став Петро Іванович Говдя (1922–1991), дослідник образотворчої спадщини Т. Шевченка. Навколо кафедри згуртувалися фахівці, які поєднували в своїй роботі професії педагога, викладача, наставника, науковця. Колегами П. І. Говді по педагогічно-освітній роботі стали нині широко знані спеціалісти з теорії та історії мистецтва Ю. Асєєв, П. Білецький, Л. Владич, О. Говдя, В. Денисов,

Д. Колеснікова, Л. Миляєва, П. Мусієнко, Л. Сак, О. Тищенко, А. Шпаков, В.Клеваєв, Ю.Белічко, Г.Заварова, М.Криволапов, Г.Юхимець, В.Джулай. За їх участі кафедра, яка була третьою в історії країни після кафедр Санкт-Петербурзької Імператорської академії мистецтв та Московського університету, створених ще за царату, розвивалася як потужний науковий центр.

Показниками високого фаху стала низка яскравих мистецьких видань, здійснених викладачами кафедри, зокрема, перше фундаментальне мистецтвознавче академічне видання «Історія українського мистецтва» (1966-1970), редактором якого був П. І. Говдя. Науковим фундаментом української школи мистецтвознавства стали видання викладачів кафедри, які були і залишаються зразками для наступників. Це праці П. Білецького «Георгій Іванович Нарбут» (1959), «Український портретний живопис XVII-XVIII століть» (1960), «Апостол України. Життя і творчість Тараса Шевченка» (1998), Л. Миляєвої «Стінопис Потелича» (1969), «Українська ікона XI-XIII століть» (2007), П. Говді «Іван Соколов» (1960), В. Щербака «Сучасна українська майоліка» (1974), Л. Владича «Василь Касіян. П'ять етюдів про художника» (1978), В. Рубан «Кричевські і українська художня культура XX століття. Василь Кричевський» (2004), альбоми «Володимир Донатович Орловський» (1968, упорядник П. Говдя), «Український живопис: Сто вибраних творів» (1989, упорядник Ю. Белічко), Західно-європейський живопис 14-18 століть» (1981, упорядник Л. Сак, О. Шклярєнко) та багато інших.

Якщо у першій половині XX ст. завдяки подвижництву згаданих діячів мистецтвознавство було визнано науковою галуззю з центром у Київському художньому інституті, то на долю мистецтвознавців другої половини століття випало поширення мистецтвознавчих дисциплін та практики із київського центру наукового мистецтвознавства у регіони України, перш за все у такі міста, як Харків, Львів, Одеса, Кам'янець-Подільський, Миколаїв. Розповсюдження мистецтвознавчої практики на основі окремого виду знань як особливої дисципліни, специфічної сфери науки, обумовлювалося тим, що піклуванням викладачів кафедри теорії та історії у 60-2000ні рр. була вирошена потужна плеяда талановитих фахівців мистецтвознавців, які з честю несли естафету науки далі. Саме випускники кафедри, сучасні науковці-мистецтвознавці, розвивають та збагачують традиції наукової та педагогічної діяльності, закладені 65 років назад.

Понад тисячу випускників, які навчалися у стінах Академії, стали висококваліфікованими спеціалістами-музейниками, галеристами, реставраторами, фахівцями з менеджменту, спеціалістами з пам'яткознавства, охорони пам'яток, реституції. Поеднуючи освітню, просвітницьку, охоронну, громадську діяльність, випускники кафедри теорії та історії мистецтва додають свій внесок у наукову скарбницю України.

За участі вихованців кафедри – докторів та кандидатів наук, академіків та членів-кореспондентів Академії мистецтв України, створені унікальні колективні видання – нова п'ятитомна «Історія українського мистецтва» (2011), виконавчою базою якого був Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України, двотомне видання «Нариси історії образотворчого мистецтва України ХХ століття» (2006), виконані на базі Інституту проблем сучасного мистецтва АМУ, «Історія української культури» (2001-2003), «Історія декоративного мистецтва України» (2007-2011). Ці багатотомні мистецтвознавчі видання дозволяють говорити про безперервну лінію розвитку мистецтвознавчої науки і високу здатність розв'язувати наукові теоретико-методологічні, історико-ретроспективні, аналітично-критичні проблеми, що стосуються українського мистецтва та світових мистецьких процесів, сучасними мистецтвознавцями.

Важливим кроком у ствердженні школи українського мистецтвознавства, утвореної на базі Академії образотворчого мистецтва та архітектури, було відкриття 1 листопада 1991 року цільової аспірантури зі спеціальності «образотворче мистецтво» 17.00.05. Цей акт став свідченням переходу мистецтвознавчої науки на новий якісний рівень, відповідний об'єктивній потребі в кваліфікованих науково-педагогічних та наукових кадрах. В НАОМА отримали статус фахівців, відповідних третьому рівню освітньо-наукової програми вищої освіти 70 аспірантів, серед яких – представники України, Великої Британії, В'єтнаму, Китаю, арабського Сходу. Серед пріоритетів, спрямованих на підвищення рівня наукових розробок та якості підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації в НАОМА, кафедра теорії та історії мистецтва входить у систему докторських програм і впровадження вимог третього рівня вищої освіти, де реальне поєднання науки та освіти за європейською термінологією визначається як «навчання через дослідження» і передбачає фактичне наближення (за якістю й рівнем підготовки) до західних стандартів.

Показово, що перша дисертація на кафедрі теорії та історії мистецтва була реалізована під керівництвом доктора мистецтвознавства, професора П. О. Білецького: 28 листопада 1995 року аспірантка Цветанка Цонева успішно захистила тему «Концепція і методика викладання скульптури в Українській академії мистецтва». Всього в академії отримали підтвердження наукової кваліфікації 40 кандидатів наук. В стінах академії стали кандидатами наук, тобто отримали наукові ступені, широко знані в Україні мистецтвознавці – М. Русяєва, яка захистила дисертацію у 1998 р., Ю. Романенкова – у 2002 р., О. Денисюк – у 2007 р., В. Петрашек, нині захисник України, що перебуває на передовій – у 2012 р., О. Гомирева – у 2019 р., В. Пітеніна – у 2021 р., О. Сьомак – у 2023 р.: вони продовжують свою роботи на кафедрі теорії та історії мистецтва; випускниця НАОМА та

колишня її аспірантка Ю. Романенкова нині очолює кафедру; Т. Тимченко, яка захистилася у 1999 р. очолює кафедру техніки та реставрації творів мистецтва НАОМА.

З 2021 р., в руслі системних змін, в академії створені та діють разові вчені ради, на яких мистецтвознавці кафедри теорії та історії мистецтва продовжують демонструвати результати своїх наукових досліджень, отримуючи ступінь «доктор філософії» (PhD). Впродовж 2021-2024 рр. відбулися захисти дисертацій, внаслідок яких звання докторів філософії отримали 30 здобувачів.

На даному етапі науково-дослідницькі теми, які розробляються на кафедрі теорії та історії мистецтва, відповідають науковій проблематиці «Мистецтво і мистецтвознавство в системі гуманітарних досліджень: національний та світовий вимір», що підтверджено в державному реєстрі. Представлені в НАОМА дисертації, охоплюють значне коло наукової проблематики. В цілому, дисертаційні дослідження, проведені на кафедрі теорії та історії мистецтва, торкалися наступної проблематики: методологія та методика науки – 7 дисертацій, історія мистецтва (епохи та періоди) – 10, формування й становлення мистецьких шкіл – 11, стилі та стилістичні напрями -18, мистецька біографістика – 11, художнє життя – 1, скульптура як вид мистецтва та її окремі аспекти – 3, графіка як вид мистецтва та її аспекти – 5, мистецтво фотографії – 1. Отже, науковий імідж Академії у світовому та національному науковому просторі забезпечують дослідження теорії та історії образотворчого мистецтва, візуального мистецтва, архітектури, питань експертизи, реставрації, атрибуції.

Позитивно оцінюючи цей досвід, можна, однак, стверджувати, що для наукової діяльності на кафедрі є значні резерви і перспективи. Підкреслимо, що наукова діяльність кафедри теорії та історії мистецтва в сучасних умовах розвитку НАОМА є невід'ємною складовою її обширної освітньої практики. Зasadничим принципом кафедри є поєднання навчання з науковою діяльністю. Основою класичної художньо-академічної освіти, залишається система професійного мислення та методика, що вбирає у себе найкращі новітні вітчизняні і зарубіжні напрацювання. Ця традиція дозволяє утримувати на кафедрі високий рівень мистецтвознавчої науки та якісну підготовку компетентних фахівців, здатних засвідчити високий професіоналізм і примножити наукові надбання Академії.

Змістовні завдання освітньої діяльності кафедри забезпечуються шляхом реалізації державної політики, впровадженій щодо мистецької освіти в Україні, де значна роль належить інтегрованості наукового процесу у європейський та світовий науковий простір. Кафедра бере участь у системі обміну досвідом у галузі мистецтвознавчої науки українських та зарубіжних вчених та молодих дослідників шляхом проведення наукових конференцій, семінарів, круглих столів, форумів, виконання спільних наукових

робіт та мистецьких проєктів у міжнародних, загальнодержавних, галузевих, регіональних науково-мистецьких програмах. Кафедра співпрацює із багатьма науковими організаціями мистецького профілю; проходить атестації та професійне удосконалення наукових кадрів, в тому числі, за міжнародним науковим обміном шляхом стажування науково-педагогічних і наукових працівників, студентів і аспірантів у провідних закордонних ЗВО. Кафедра постійно долучається до проєктів, де суттєве місце належить живому спілкуванню з зарубіжними ученими. Викладачі кафедри, зокрема, беруть участь у міжнародних наукових конференціях поза межами України, а саме: в Австрії, Німеччині, Польщі, США, Чехії. Напрацювання науковців кафедри відображені в міжнародних наукометричних і реферативних базах даних, на сайтах фахових збірників НАОМА, в проєкті «Український індекс наукового цитування».

Кафедра теорії та історії мистецтва є також засновником низки важливих наукових починань, що визначені Стратегічним планом Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури на 2018-2025 рр.

Усі ці здобутки – помітні кроки на складному шляху безперервного процесу наукового пошуку, дискусій, творчого спілкування та передачі знань, досвіду, вмінь новому поколінню дослідників.

Усвідомлюючи віхи позитивного розвитку кафедри теорії та історії мистецтва як центру українського мистецтвознавства, хочеться привітати викладачів кафедри та весь колектив факультету з 65річчям, всю мистецтвознавчу спільноту – з фактичним 65-річчям українського мистецтвознавства; побажати колективу кафедри теорії та історії мистецтва НАОМА нових звершень, творчих успіхів, вірності мистецьким традиціям та наукових злетів в мирній і квітучій Україні.